

Az európai nyelvközösségről

Mario Wandruszka: Die europäische Sprachengemeinschaft: Deutsch–Französisch–Englisch–Italienisch–Spanisch im Vergleich Tübingen Francke, 1990. (UTB für Wissenschaft: Uni-Taschenbücher; 1588) 185.

A romanisztika 1911-ben született nyugalmazott salzburgi professzora, Mario Wandruszka érdeklődésének középpontjában néhány év óta az általa megalapozott kontrasztív nyelvészet, az interlingvisztika áll. Összehasonlító módszere publikációi révén a szélesebb közönség körében is ismertté vált, és máris a nyelvtudomány standard irodalmához tartozik: *Összehasonlítható és összehasonlíthatatlan nyelvek* (1969), *Interlingvisztika. Az új nyelvtudomány körvonalai* (1971), *Az emberi többnyelvűség* (1979).

Az európai nyelvek közösségéről készült könyve bepillantást enged Wandruszka interlingvisztikai módszerébe a legfontosabb nyugat-európai nyelvek, a német, a francia, az angol, az olasz, a spanyol vonatkozásában. A holland nyelvből is vesz néhány példát. Wandruszka munkája túllépi az egyes nemzeti és nyelvcsalád-filológiák, mint például a germanisztika és a romanisztika határait, ezért mint általános nyelvészeti vizsgálat jellemezhető.

Az eltérő és a közös vonások összjátéka, valamint a különböző nyelvek kölcsönös egymásra hatásának aspektusa szolgáltatnak szempontokat az egyes elemzésekhez. Wandruszka kétségbe vonja a vizsgált nyelvek önálló nemzeti karakterét. Nyíltan megfogalmazza első tézisé, mégpedig az első fejezet címében: „A német mint európai nyelv.” Ebben a fejezetben Wandruszka a mai német szókincs egy részének görög-latin és neolatin eredetét magyarázza. Kifejti, hogy ez a szókincs nemcsak a németre, hanem a többi összehasonlított nyelvre is – legalábbis struktúrájára jellemző. Nemcsak a lexikát, hanem a kialakuló fogalmi apparátus tudatosságát is befolyásolja ez a közös szókincs. Így az olyan absztrakt fogalmak, mint a *pont* (Punkt), *vonal* (Linie), *forma* (Form), *alak* (Figur), *rend* (Ordnung), *szabály* (Regel), *szerv* (Organ), *szervezet* (Organization), *program* (Programm), *terv* (Projekt), *probléma* (Problem), módszer(Methode) az európai gondolkodásra éppoly jellemzőek, mint a konkrétabb elnevezések: *személy* (Person), *jellem* (Charakter), *intelligencia* (Intelligenz), *eszme* (Idee), *eszménykép* (Ideal), *politika* (Politik), *botrány* (Skandal), *válság* (Krise), *összeütközés* (Konflikt), *katasztrófa* (Katastrophe), *energia* (Energie), *elektromosság* (Elektrizität), *atom* (Atom).

Itt van szó Wandruszkanál közös európai nyelvünk elemeiről. A „páneurópai thezaurus” ily módon rögzíti a szókincsset és a gondolatkészletet mint európai örökséget, mégpedig annak ellenére, hogy a görög és a latin nyelv ismerete csökken. A páneurópai thezaurus mindenképpen bővíthető, produktív, amit az olyan új szavak, mint a *Diskotheek*, *Exponat*, *Deponie*, *Asylant* bizonyítanak – még akkor is, ha ezeket az ófilológusok vegyes érzelmekkel szemlélik.

Wandruszka kimutatja, hogy az instrumentális konvergenciával párhuzamosan egy nemzetközi szókészlet alakul ki, amely az európai szókincsnek a világ többi nyelveire való hatásától függ. Ebből többek között arra következtet, hogy a németet mint idegen nyelvet tudatosabban kellene európai nyelvként oktatni, tehát az európai közös vonásokat jobban előtérbe kell helyezni, mint valaha, mégpedig azért, hogy a tanulók számára a német nyelv szerepét az európai kapcsolatok hálózatában tudatossá tegye. Ebben az összefüggésben lesz a Wandruszka által relativizált „tisza” német nyelv, amely sokak véleménye szerint az idegen szavak áradatától bemocskolódott, releváns. Wandruszka kiáll az idegen szavak mellett, amelyek számára a nyelv gazdagodását és finomodását mutatják, és rámutat a német szavak és az idegen szavak gyakran előforduló együttélésére, szinonimakonkurenciájára: a köznyelv is mindkettőt váltakozva használja, anélkül hogy például a *konstatál* (konstatieren),

megállapít (feststellen) vagy az *irritál* (irritieren), *utánoz* (nachahmen) esetében egyik vagy másik szó gyakoribb használatának fejlődési iránya rajzolódna ki. Wandruszka ezen elképzelése csatlakozik az idegen szavaknak a német nyelvben játszott szerepét újraértékelő azon tendenciához, amely a német germanisztikában már a hatvanas években végbement.

Az európai nyelveknek vannak olyan szavai, amelyek bár a legtöbb nyelvben hasonló alakúak, mindig más jelentésük és funkciójuk van. Példa erre a francia *blâmer* (a latin *blasphemare* szóból), az angol *to blame* szó, amelynek jelentése megdorgál, megró, ellentétesen a *blamieren* szóval, amelynek jelentése megszégyenít, kigúnyol. Ezt a „faux amis”-t nevezi Wandruszka „a történelmi véletlen koronatanújának nyelvünkben”, mert szerinte az egyes nyelvekben meglévő jelentésetérések okait a legtöbb esetben nem lehet megtalálni. Különös jelentőséggel bírnak Wandruszka fejtegetései olyan absztrakt fogalmakról, mint a *pont* (Punkt), a *forma* (Form), a *lélek* (Seele), a *test* (Körper). Itt abból a megállapításból indul ki, hogy a természetes nyelvek nem logikus, hanem analogikus nyelvekből állnak, amelyek ezért analogikus, metaforikus gondolkodást hoznak létre, amely evokál és szuggerál – ellentétben a logikus gondolkodással, amely definiál. Wandruszka meghatározza az egyes absztrakt fogalmak analogikus flexibilitását, mint például alak *Figur* (többek között: *Gestalt*, *Person*) összehasonlítva a francia *figure* szóval, amely *Gesicht*-et is jelent, és az angol *figure*, amely szám, szoba *Zahl*, *Zimmer* helyett is állhat. Ez tehát nemcsak azon szavak egyszerű etimológiája, amelyek Wandruszkát elbűvölték, hanem azok összjátéka az európai nyelvben, sokszínű árnyalatuk a közös eredet ellenére. Végül az európai nyelv fogalmi struktúrájáról van szó. Wandruszkát tehát az európai beszéd és gondolkodás közös vonásai érdeklik.

Két terjedelmes fejezetben vizsgálja Wandruszka az angolt és a franciát mint olyan világnyelveket, amelyek művelődési szókincse sok nemzeti nyelv létrejöttéhez hozzájárult. Rekonstruálja a „courtoisie, galanterie, coquetterie, préciosité, charme, finesse, raffinement, délicatesse, nuance, gout” szavak fogalmi magját, amelyek különösen pregnáns nyelvi formái a francia kultúrának. Az angolnál annak világnyelv szerepe érdekli Wandruszkát és ezzel összefüggésben az egy nemzeti nyelvvel kapcsolatos konzekvenciák. A mai angol szókincs egy részének francia alapja éppúgy szóba kerül, mint a francia presztízse angol nyelvterületen.

A „nyelvi hangzás” című fejezetben Wandruszka a kiejtés és a hangsúly kérdésével foglalkozik az olaszban és a franciában. Ezzel kapcsolatban utal a feszültségekkel terhes regionális és szociális többnyelvűsége Olaszországban és Franciaországban.

Egy önálló fejezetet szentel Wandruszka a német tájnyelvi többnyelvűségnek, amelyet ő a nyelvjárásban, a nyelv szituációs kifejező képességében, továbbá éppen a német másféleségében mutat ki. A német tájszólás újjáélesztését és ápolását az irodalomban és a művészetben Wandruszka kritikusan ítéli meg. A dialektuson alapuló többnyelvűségéről megállapítja: „Az összes mai dialektusirodalomnak, lírának, regénynek, színműnek olyan emberek voltak a szerzői, akik nagyon jól tudnak másképp is beszélni, akik más nyelvet is tudnak használni. A dalfaragó, aki egy ilyen radikális dialektusban versel és énekel, őt voltaképpen csak egy szigorúan behatárolt hallgatói kör értheti meg, előadása után a televízió nézők milliói előtt minden erőltettség nélkül beszél az ő egyéni, kissé vidékies színezetű, de széles körben érthető köznyelvén.”

A svájci német és az osztrák nyelvváltozatoknak külön fejezetet szentel. Itt írja le Wandruszka többek között azt a törekvést, hogy az osztrákok igyekeznek a 2. világháború után Ausztriában beszélni német olyan szavaitól, amelyeket „szövetségi német”-nek érznek – megszabadulni. Ezekhez a szavakhoz tartoznak például a *Zoo* (osztrák: *Tiergarten*) vagy *Schrank* (osztrák: *Kasten*).

Wandruszka kritikusan tesz különbséget azon megújítási törekvések között, amelyek célja egyrészt a régi nyelvjárások újjáélesztése és ápolása, illetve másrészt a „felhívított”

nyelvjárás. Wandruszka megállapítja, hogy az ellentétes törekvések ellenére Ausztriában, ahogy másutt is Európában, a legrégebbi és a legtávolabbi nyelvjárások feltartóztathatatlanul bomlanak fel és keverednek.

A szerző szól a dél-tiroli német-olasz nyelvharcról is. Megállapítja, hogy a két nyelv különböző nyelvcsaládokhoz való tartozása ellenére sok közös van bennük. Idetartozik a latin-görög tradíció szókinése.

„Az európai nyelvészövetség” című rövid fejezetben, amellyel Wandruszka fejtegetéseit zárja, még egyszer megerősíti azon tézisét, hogy létezik egy európai nyelvészövetség, azaz a különböző eredetű nyelvek közössége, amely beszélőinek hosszú együttélése révén és a számtalan nyelvi kontaktus következtében sok közösre tett szert. Ezek a nyelvi kontaktusok, ahogy Wandruszka végül megállapítja, ma intenzívebbek, mint korábban bármikor.

A kiadó fülszövegében „Az európai nyelvek közösségé”-t egy krimivel hasonlítja össze. A könyv ugyanis nemcsak izgalmas, hanem közérthető is. Áttekinthetően megszerkesztett, és a szakemberek éppúgy élvezettel olvashatják, mint az érdeklődő laikusok. A meglévő nyelvi előítéleteket – például egyes franciák nézeteiket a német nyelv hangzásáról – sem hagyja szó nélkül, és nyelvtudományos háttérrel tárgyilagosan megvizsgálja.

A példák, amelyeket Wandruszka nagy számban idéz, többnyire a szépirodalomból és a szakirodalomból származnak. Így *a forma* (Form) és *alak* (Figur) fogalmak magyarázataihoz Robert Musil *A tulajdonságok nélküli ember* vagy Patrick Süskind *Parfüm* című regényéből veszi példáit. A német eredetit mindig összehasonlítja az angol, a francia, az olasz és a spanyol fordítással. Wandruszka könyvének ilyen elemzése az irodalmi fordítás iránt érdeklődő olvasónak vagy magának a fordítónak különösen vonzó.

Az első fejezetben Wandruszka egy szakaszban, amelyet a német és az olasz nyelv közös vonásainak szentel, a következő szavakat említi meg: *ritmus* (Rhythmus), *zene* (Musik), *harmónia* (Harmonie), *kórus* (Chor), *zenekar* (Orchester), *gesztusok* (Gesten), *szertartás* (Zeremonie), *izom* (Muskel), *pórus* (Pore), *ideg* (Nerv), *műtét* (Operation), *aszfalt* (Asphalt), *motor* (Motor), *profil* (Profil), *existencia* (Existenz), *problema* (Problem), *eszme* (Idee), *illúzió* (Illusion), *tolerancia* (Toleranz), *világos* (klar), *rossz* (falsch), *lapos* (platt), *perfekt* (perfekt), *exakt* (exakt), *brutális* (brutal), *obszcén* (obszön), *hisztérikus* (hysterisch), *patriarchális* (patriarchalisch), *sporadikus* (sporadisch), *automatikus* (automatisch). Wandruszka utal arra, hogy az olaszoknak nem jelent nehézséget, hogy ezeket a szavakat anyanyelvükben megtalálják. Majd felteszi a szónoki kérdést: Milyen lenne a fordítás ilyen jellegű vizsgálata a magyarban vagy a törökben? Wandruszka nem válaszol erre a kérdésre. Alaposan meglepődne, hogy milyen sok nevezett szó közvetlen analógiája megvan a magyarban is. Az olyan kérdések, hogy a magyar milyen helyet foglal el az európai közösségben, túllépné Wandruszka kutatásainak kereteit. De a témával kapcsolatos kutatások Magyarországon is kívánatosak lennének. Wandruszka könyvének kiadása magyar fordításban ösztönzően hatna.

Karin Höpp-Marcus Galdia